TA'LIM TO'G'RISIDA BILIMLARNI QAYTA ISHLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MUQOYASA USULINING AHAMIYATI

https://doi.org/10.70728/conf.edu.v3.i2.022

Mo‘minova Gulsanam Safarovna
Osiyo Xalqaro Universiteti Pedagogika fakulteti
1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim jarayonida muqoyasa usulining o'rni va ahamiyati ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil etiladi. Muqoyasa usuli bilimlarni qayta ishlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim metodologik vosita sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada muqoyasa usulining ta'riflari, uning ta'limiy faoliyatdagi vazifalari va amaliy qo'llanilish shakllari keng yoritilgan. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida muqoyasa usulini qo'llashning samaradorligini oshirish yo'llari taklif etilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, muqoyasa usulidan tizimli foydalanish talabalarda va o'quvchilarda analitik fikrlash, tanqidiy baholash hamda bilimlarni mustaqil sintez qilish ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Bundan tashqari, muqoyasa usulining zamonaviy raqamli ta'lim vositalari bilan integratsiyasi alohida o'rganilgan bo'lib, bu orqali ta'lim samaradorligini yanada kuchaytirish imkoniyatlari ochib berilgan. Pedagogik amaliyotdan olingan misollar va tahlillar orqali muqoyasa usulining ta'lim-tarbiya jarayoniga ijobiy ta'siri empirik ma'lumotlar asosida asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: *muqoyasa usuli, bilimlarni qayta ishlash, analitik fikrlash, pedagogik texnologiya, ta'lim metodologiyasi, kognitiv qobiliyat, tanqidiy fikrlash, oliy ta'lim, maktabgacha ta'lim, zamonaviy pedagogika.*

Ta'lim sohasida bilimlarni o'zlashtirish va qayta ishlash qobiliyatini shakllantirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Axborotlashtirish davrida talabalar va o'quvchilar ko'plab manballardan kelayotgan ulkan hajmdagi ma'lumotlar oqimini o'z ongida saralash, tahlil qilish va ulardan amaliy xulosalar chiqarish imkoniyatiga ega bo'lishi zarur. Aynan shu jihatdan muqoyasa usuli ta'lim jarayonida alohida metodologik ahamiyat kasb etadi.

Muqoyasa usuli inson tafakkurining tabiiy xususiyatiga asoslangan bo'lib, predmet va hodisalarni bir-biriga nisbatan baholash, o'xshashlik va farqlilik belgilarini aniqlash orqali bilish jarayonini boyitadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muqoyasa operatsiyasi kognitiv rivojlanishning eng asosiy mexanizmlaridan biri bo'lib, insonda juda erta yoshdayoq shakllanadi va butun umr davomida takomillashib boradi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiyalash bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar doirasida o'quv jarayonini sifat jihatidan yangilash kun tartibiga

chiqmoqda. Ushbu sharoitda muqoyasa usulidan pedagogik amaliyotda tizimli va ilmiy asosda foydalanish alohida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Muqoyasa — bu ikki yoki undan ortiq ob'ektning, hodisaning yoki jarayonning o'xshashlik va farqli tomonlarini aniqlashga yo'naltirilgan mantiqiy operatsiya. Didaktikada muqoyasa usuli o'qitishning analitik-sintetik metodlari turkumiga kiradi va bilishning induktiv-deduktiv yo'lini ifodalaydi (Lerner, 1981; Skatkin, 1984).

Buyuk mutafakkir Abu Nasr al-Forobiy o'zining "Fozil odamlar shahri" asarida bilimlarni taqqoslash va solishtirish orqali haqiqatga erishish g'oyasini ilgari surgan. Sharq pedagogikasining klassigi Alisher Navoiy ham o'z asarlarida bilim egallashda solishtirib o'rganishning ahamiyatini ta'kidlagan. Bu esa muqoyasa usulining ildizlari nafaqat G'arb, balki Sharq ilmiy an'analarida ham chuqur ekanini ko'rsatadi.

Zamonaviy kognitivistlar nuqtai nazaridan muqoyasa — mavjud bilim sxemalari bilan yangi ma'lumotni bog'lash mexanizmi bo'lib, assimilyatsiya va akkomodatsiya jarayonlarini faollashtiradi. Piajening operatsional intellekt nazariyasiga ko'ra, muqoyasa operatsiyasi konkret operatsiyalar bosqichida sezilarli darajada rivojlanadi va formal operatsiyalar bosqichida abstrak tafakkurning asosiy qurollaridan biriga aylanadi.

Ta'lim jarayonida muqoyasa usuli bir nechta muhim pedagogik vazifalarni bajaradi. Birinchi vazifa — bilishni chuqurlashtirish. Muqoyasa orqali o'quvchi hodisaning yuzaki belgilaridan uning mohiyatiga yetib boradi. Masalan, ikki davr adabiyotini solishtirish orqali talaba ijtimoiy muhit va badiiy adabiyot o'rtasidagi aloqalarni kashf etadi.

Ikkinchi vazifa — tizimli fikrlashni shakllantirish. Muqoyasa bilimlarni alohida faktlar to'plami sifatida emas, balki o'zaro bog'liq tizim sifatida tasavvur qilishga ko'maklashadi. Uchinchi vazifa — mustaqil bilim egallash ko'nikmalarini rivojlantirish. Muqoyasa usuli o'qituvchining bevosita yo'naltiruvchi roliga ehtiyojni kamaytirib, o'quvchining o'z-o'zini o'qitish qobiliyatini oshiradi.

To'rtinchi vazifa — metakognitiv rivojlanish. Muqoyasa jarayonida o'quvchi nafaqat bilimlarni o'zlashtiradi, balki o'zining bilish jarayoni haqida ham fikr yuritadi. Bu metakognitiv ko'nikmalar — o'z bilimini baholash, rejalashtirish va nazorat qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi (Flavell, 1979). Beshinchi vazifa — motivatsiyani kuchaytirish: muqoyasali tahlil o'quv materialini qiziqarli va mazmunli qiladi.

Bilimlarni qayta ishlash deganda ma'lumotni passiv yodlash emas, balki uni o'zgartirish, yangi holatlarga moslashtirish, turli kontekstlarda qo'llash va yangi bilimlar yaratish uchun asos sifatida ishlatish tushuniladi. Kognitivpsixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, chuqur qayta ishlash yuzaki yodlashdan ancha samarali bo'lib, bilimlar uzoq muddatli xotirada mustahkam o'rnashadi.

Muqoyasa usuli bilimlarni qayta ishlashning uchta asosiy mexanizmini faollashtiradi: analogiya orqali o'tkazish (transfer), elaboratsiya va differensiatsiya. Analogiya orqali o'tkazishda o'quvchi yangi bilimni tushunish uchun avvalgi tajribasidagi o'xshash bilimdan

ko'prik sifatida foydalanadi. Elaboratsiya jarayonida esa mavjud bilim yangi kontekstda boyitiladi va kengaytiriladi. Differensiatsiya orqali esa avval aralashib ketgan bilimlar aniqroq farqlanadi.

Neyropedagogik tadqiqotlar ham muqoyasa usulining samaradorligini tasdiqlaydi. Inson miyasi tabiatan naqshlarni qidiradi va o'xshash narsalar o'rtasidagi aloqalarni aniqlashda faol ishtirok etadi. Muqoyasa jarayonida prefrontal korteks va gippokampus bir vaqtda ishga tushib, yangi neyronlar o'rtasidagi ulanishlarni kuchaytiradi, bu esa bilimlarni uzoq muddatga esda saqlab qolishga yordam beradi.

Muqoyasa usulini ta'lim amaliyotida qo'llashning turli shakllari mavjud. Ulardan eng keng tarqalganlari: Venn diagrammasi, T-jadval (taqqoslash jadvali), matritsa muqoyasa, metafor va analogiya orqali tushuntirish, case-study tahlili va muqoyasali esse yozish.

Venn diagrammasi usuli ayniqsa maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'limda keng qo'llaniladi. Ikki doira kesishmasida umumiy belgilar, har bir doiraning o'z qismida esa farqli belgilar joylashtiriladi. Bu vizual vosita bolalarda muqoyasa ko'nikmalarini tizimli rivojlantirishga xizmat qiladi. T-jadval usulida esa ikkita ob'ekt yoki hodisaning belgilari parallel ravishda ro'yxatlanadi, bu ularni tezkor va to'g'ri taqqoslash imkonini beradi.

Oliy ta'limda muqoyasali esse va case-study usullari alohida o'rin tutadi. Muqoyasali esse yozishda talaba ikki yoki undan ortiq manba, g'oya yoki yondashuvni o'zaro solishtirib, argumentlashtirilgan xulosaga keladi. Bu jarayon bilimlarni chuqur qayta ishlashni talab qiladi va ilmiy yozish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Zamonaviy ta'limning raqamlilashtirish jarayoni muqoyasa usulini yangi sharoitda qo'llash imkoniyatlarini kengaytirdi. Raqamli ta'lim platformalari (LMS), multimedia resurslar va sun'iy intellekt asosidagi ta'lim tizimlari muqoyasali o'rganishni yanada interaktiv va shaxsiylashtirilgan tarzda amalga oshirishga imkon beradi.

Sun'iy intellekt texnologiyalari, xususan, tabiiy til ishlov berish tizimlari, talabaning bilim darajasi va xatolarini tahlil qilish orqali muqoyasali o'quv vazifalari tavsiya etishi mumkin. Adaptiv ta'lim tizimlari talabaning o'quv uslubiga va bilim darajasiga ko'ra muqoyasa ob'ektlarini avtomatik tanlashi va qulay formatda taqdim etishi mumkin.

O'zbekistonda "Ta'limda raqamli texnologiyalar" dasturi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar, jumladan, EduPortal platformasi va sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'limga joriy etish bo'yicha qabul qilingan qarorlar, muqoyasa usulini zamonaviy raqamli vositalar bilan boyitish uchun qulay shart-sharoit yaratmoqda.

Yuqorida bayon etilgan nazariy mulohazalar va empirik tadqiqot natijalaridan quyidagi xulosalar kelib chiqadi. Birinchidan, muqoyasa usuli bilimlarni qayta ishlash qobiliyatini shakllantirishda eng samarali pedagogik metodlardan biri sifatida tasdiqlangan bo'lib, uning ta'lim jarayoniga tizimli integratsiyasi zaruriyat hisoblanadi.

Ikkinchidan, muqoyasa usulini qo'llashda pedagoglar quyidagilarga e'tibor qaratishi lozim: muqoyasa mezonlarini oldindan aniq belgilash; taqqoslash ob'ektlari o'quvchi yoshi

va tayyorgarlik darajasiga mos kelishi; muqoyasadan so'ng sintez bosqichini albatta o'tkazish; raqamli vositalardan muqoyasani boyitish uchun foydalanish.

Uchinchidan, oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida muqoyasa usulini tushuntirish va amaliy qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish alohida o'quv moduli sifatida kiritilishi maqsadga muvofiqdir. Xulosa qilib aytganda, muqoyasa usuli nafaqat bilimlarni o'zlashtirish vositasi, balki o'quvchini o'z-o'zini rivojlantiruvchi, tanqidiy va analitik fikrlaydigan shaxsga aylantirish yo'lidagi muhim pedagogik mexanizmdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim va tarbiya sohasidagi islohotlar to'g'risida" gi Farmonlari to'plami. — Toshkent: O'zbekiston, 2020.

2. Anderson, J. R. (1983). The Architecture of Cognition. Cambridge: Harvard University Press.

3. Ausubel, D. P. (1963). The Psychology of Meaningful Verbal Learning. New York: Grune & Stratton.

4. Bruner, J. S. (1966). Toward a Theory of Instruction. Cambridge: Harvard University Press.

5. Craik, F. I. M., & Lockhart, R. S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 11(6), 671–684.

6. Dean, C. B., Hubbell, E. R., Pitler, H., & Stone, B. J. (2012). Classroom instruction that works (2nd ed.). Alexandria: ASCD.

7. Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring. American Psychologist, 34(10), 906–911.

8. Lerner, I. Ya. (1981). Didakticheskiye osnovy metodov obucheniya. Moskva: Pedagogika.